

Opstoken die *Rosaceae*ën, maar de uitzonderingen maken veel goed

Het geslacht *Sorbus*: Appels en peren in een lijsterbes!

Appels en peren in een lijsterbes, en dat is geen grapje, geachte lezers van dit feuilleton. Een dubbel gevoel, omdat de hoofdpersoon aan de ene kant een schitterende sierboom is, met een uitbundige bloeiwijze en een fantastische vruchtzetting, maar anderzijds een groot deel van de makers in dit geslacht eigenlijk gewoon klotebomen zijn (*excusez le mot*) met maar één nuttig doel: opstoken in de open haard of houtkachel. Toch maken de uitzonderingen veel goed!

Auteur: Jan P. Mauritz, VRT

Kenmerken

Zoals gezegd, behoort het geslacht *Sorbus* tot de *Rosaceae*ën. Een aantal lezers die mij kennen, zit al te wachten op een door mij regelmatig gebezigde uitspraak: 'Opstoken, die rotzooi, *Rosaceae*ën zijn geen bomen; weg ermee!' En dat is voor een groot aantal species binnen de verschillende geslachten van de rozenfamilie nog altijd aan de orde; zo ook bij het geslacht lijsterbes. De geslachtsnaam *Sorbus* is gegeven op basis van het Latijnse *sorbus*, de naam van de in Midden- en Zuid-Europa inheemse boom *Sorbus domestica*. Het natuurlijke verspreidingsgebied strekt zich uit over de gematigde tot subtropische zone, over het gehele noordelijk halfrond van Noord-Amerika de wereld rond, tot weer Noord-Amerika. Het bladverliezende geslacht omvat ongeveer 80 soorten, een hele bos hybriden en een kleine honderd CV's. Als je de Hillier Manual of Trees and Shrubs openslaat, zie je veel meer soorten staan, tot wel 150 verschillende makers

die allemaal *Sorbus* heten. Deze aantallen zijn wat lastig, omdat er totaal onbekende rakers tussen zitten en bij een aantal species geen soortnaam vermeld staat en de CV-naam direct achter de geslachtsnaam gekoppeld is. Zoals u weet uit vorige delen van het feuilleton, is uw schrijver het pertinent oneens met deze naamgeving en verzet hij zich daar hevig tegen. 'Zwaar zondigen tegen de regels van de grote meester Linnaeus. Een plant, welke dan ook, heeft minimaal twee namen: een geslachtsnaam en een soortnaam, en dan kan er nog iets achteraan komen, zoals een var., een ssp. of een CV-naam. Bij *Sorbus* is dat niet anders, en zeker de helft van deze makers kan rechtstreeks naar de stookhoop.' Het mooie, veelvuldig oranje-keurige hout brandt fantastisch, maar is ook heel goed bruikbaar voor ornamenten, houtsnijwerk, kleine meubels en onderdelen voor werktuigen, zoals houtdraibanken en knoppen van... Het zijn overwegend kleine tot middelgrote bomen, zo tussen de 7 en 15 meter

hoog, met forse uitzonderingen, bijvoorbeeld struiken tot meerstammige struikachtige bomen, maar ook grote bomen tot ca. 20 meter hoog; deze maat uitsluitend in hun natuurlijke verspreidingsgebied.

Taxonomisch gezien, 'Daar zijn ze weer..... !!!! en ik stop er direct mee, geachte lezers, zie het vorige deel *Amelanchier !!*, ik word alweer witheet, stoom uit m'n oren en G..... , waar is mijn buks!'

De meeste lijsterbessen vormen van nature een ronde tot eironde kroon. Een aantal soorten, met name de selecties in de soorten, leveren de meer opgaande en breed piramidale kronen op. Lijsterbessen hebben veelal een gladde stamschors, meestal in grijstinten, van zilvergrijs tot bruingrijs, op latere leeftijd licht tot matig gegroefd. Een aantal heeft of krijgt op latere leeftijd schors die in plaatjes afvalt. Er zijn weinig imposante stammen te zien binnen het geslacht,

Binnen de systematische indeling van het *Regnum vegetabile* – het Plantenrijk – behoort het geslacht *Sorbus* tot de orde van de *Rosales* en daarbinnen tot de familie van de *Rosaceae*, de rozenfamilie. Deze grote familie, met meer dan 8000 species (= individuen) en ongeveer 140 geslachten, is op basis van de vruchten onderverdeeld in een viertal onderfamilies, te weten: de *Rosoideae*, de *Spiraeoideae*, de *Maloideae* en de *Amygdaloideae* of *Prunoideae*. In deze onderfamilies is, waar nodig, weer een onderverdeling gemaakt in *tribes* (= stammen, zoals bij de indianen); de hoofdpersoon behoort tot de stam *Maleae* en de substam *Malineae*. Tot de laatste club, de *Malineae*, behoort het geslacht *Sorbus*. Ik schrijf met opzet substam en niet onderstam, want dan schep ik zelf verwarring op een plek waar dat niet thuis hoort! Want veredelen, onderstammen, enten en species van *Sorbus*... breek me de bek niet open! 'Bekend verhaal, deze taxonomische indeling', hoor ik een aantal van u in mijn oor fluisteren. 'Komt ons bekend voor.' Inderdaad vrienden, heel goed; de hoofdpersoon uit het vorige deel van dit feuilleton, de *Amelanchier*, is een van zijn broertjes. Andere nauw verwante geslachten zijn o.a. *Aronia*, *Chaenomelis*, *Cotoneaster*, *Mespilus*, *Pyracantha* en vele andere. Het

geslacht *Sorbus* wordt in de volksmond lijsterbes of meelbes genoemd en is een soortenrijk en species-rijk geslacht: ca. 180 individuen, waarvan vele net zoals *Amelanchier* apomictische soorten zijn. 'Apomictisch' is de wijze van voortplanting door middel van zaden, waarbij de zaadkern in het stuifmeel niet met de eikel versmelt, zoals bij een 'normale bevruchting, waardoor de kiemen en vervolgens de gehele plant uitsluitend de eigenschappen van de moederplant bevatten. Naast dit apo-gedoe kan ik u nog een hele verhandeling geven over diploïd ($2n = 34$) of tetraploïd ($2n = 68$) van verschillende makkers met witte vruchten, afkomstig uit China en de Himalaya. Maar dat zal ik achterwege laten, puur en alleen om te voorkomen dat ik wederom voor stapelgek wordt gehouden. Vanwege deze grote rijkdom van species is het geslacht *Sorbus* weer verdeeld in een zestal secties, te weten: eerste sectie *Sorbus*, tweede sectie *Cormus*, derde sectie *Aria*, vierde sectie *Micromelis*, vijfde sectie *Torminaria*, en de zesde sectie is *Chamaemespilus*. Daarnaast is er nog een groep hybriden of bastaards. U voelt het al aankomen: mijn 'vrienden' hebben weer allerlei andere indelingen en namen...

langs wegen. De boom stelt heel hoge eisen aan zijn standplaats. In bestrating is het meestal huilen met de pet op, met enkele uitzonderingen. De laatste decennia zijn er selecties op de markt gekomen die wel enigszins tegen verhardingen op de wortelkluif bestand zijn, maar in zijn algemeenheid verlangt de boom een voedselrijke, goed doorlatende grond. De ene is kalkminnend, de andere zuurminnend, de derde wil alleen maar op veengrond, de volgende niet op de klei, enz. enz. Het zijn zekerds, die lijsterbessen, op een enkeling na dan. En dan is er ook nog ziektegevoeligheid voor o.a. het zeer besmettelijke bacterievuur (*Erwinia amylovora*) en kanker (*Nectria galigena*), en dan ook nog loodglansziekte (*Chondrostereum purpureum*), wat afstervende takken tot gevolg kan hebben. De schimmel tast de boom aan via (snoei)wonden, dus schade kan voorkomen worden door te snoeien in de zomer (actieve wondafgrenzeling). De volgende narigheid is schurft (*Venturia spec.*). De aangetaste bladeren, twijgen en vruchten krijgen vlekken en kurkachtige misvormingen, waarna ze kunnen afsterven. En wat dacht u van luizen, glamijten, vraatzuchtige rupsen van o.a. de bastaard satijnvlinders enz. 'Lekkere jongens, die lijsterbessen... Maar er zijn ook nog een paar goede species, vrienden; anders stopte ik hier al met dit deel van het feuilleton, geloof me!'

maar er zit wel een paar heel fraaie bij, zoals de stam van *Sorbus domestica*. De twijgen en jonge takken zijn afwijkend van kleur, van grijsbruin tot rood-purperbruin, groenbruin, glanzend olijfgroen, noem maar op, en afhankelijk van de soort weinig tot viltig behaard. Er zijn in principe drie typen bladeren binnen het geslacht: de geveerde, de enkelvoudige en tussenvormen tussen beide genoemde varianten bij de kruisingen of hybriden. Het geveerde blad is vrijwel altijd oneven, dus een aantal bladstukken langs de bladnerf en een topblad dat vaak groter is dan de zijblaadjes. Het aantal stukken kan sterk verschillen, per soort van één stuk tot wel tien stukken met elk twee deelblaadjes, en ook nog verschillende aantallen bladstukken per individu. Dat is om het determineren te vergemakkelijken, *hahaha*. Bij de verschillende species die ik aan u voorstel, zal ik de kenmerken van de bladeren vermelden, daar zij in algemene zin niet goed samen te vatten zijn. Hetzelfde geldt voor de verschillende bloeiwijzen van de verschillende *Sorbus*-makkers, maar wel altijd in schermvormige tuilen met witte bloemen van verschillende grootte. Daaraan gekoppeld de vruchten in dezelfde schermvorm, die ook verschillend van vorm en

grootte zijn en verschillende kleuren hebben: rood, geel, wit, roze, in allemaal kleurschakeringen. Een echte sierboom dus, die een uitbundige bloei tentoonspreidt en enorme hoeveelheden vruchten produceert. Lijsterbessen zijn met name parkbomen of bomen in brede groenstroken

Het sortiment

Zoals al eerder gemeld, is het sortiment *Sorbus* erg groot en uitgebreid over een groot aantal soorten en kruisingen. Zoals altijd stel ik u systematisch, in alfabetische volgorde, een aantal

Sorbus alnifolia vruchten.

species voor, met de inmiddels bekende morfologische kenmerken en eigenschappen.

Sorbus alnifolia

De betekenis van de soortnaam kunt u inmiddels zelf wel invullen, hoop ik.

Deze makker komt van nature voor in Oost-Azië, China, Japan, de Korea's en Mongolië.

Het worden daar flinke bomen tot wel 15 meter hoogte; hier in cultuur worden ze tot een meter of 10 hoog op een superstandplaats. De boom vormt in zijn jeugdfase een eivormige kroon, die op oudere leeftijd vrijwel rond wordt. De stamschors is prachtig donkergrijs en glad, de takken zijn purperbruin van kleur en de twijgen olijfbruin en donker verkleurend. De bladknoppen zijn heel opvallend roodbruin van kleur. Het blad is enkelvoudig en ovaal van vorm en lijkt sterk op het blad van... tot 11 cm groot. De bladkleur is mat groen aan de bovenzijde en lichter aan de onderzijde, en het blad bezit 10-15 paar zeer opvallende nerven met een fijne, dubbelgezaagde bladrand.

De bloemen zijn wit en de boom bloeit in mei/juni in tuilen met een diameter van 5-6 cm. De vruchten zijn rond tot ovaal van vorm met een doorsnede van 0,9-1,5 cm, eerst geel en verkleurend naar rood met geel.

De herfsttint is rozerood met oranje tinten, schitterend alsof de boom in brand staat (grapje!). Om vruchten te krijgen is het noodzakelijk meerdere bomen bij elkaar te planten, om de zogenaamde kruisbestuiving een kans te geven.

Sorbus americana

Deze lijsterbes komt van nature voor in de gemengde loofhoutbossen van de noordoostelijke staten van Noord-Amerika en wordt daar ca. 12 meter hoog, met een eironde tot ronde kroon. Het is een traag groeiende boom met een opvallende lichtgrijze stam en glanzende roodbruine twijgen. Het blad is oneven geveerd, ca. 25 cm lang en bestaat uit 13-17 lancetvormige, groene deelblaadjes met een scherp gezaagde bladrand. De herfstkleur is schitterend goudgeel. De bloeiwijze bestaat uit grote tuilen of schermen met een diameter van wel 15-17 cm, met grote witte bloemen. De bessen zijn net als de bloemen zeer talrijk en oranje van kleur met een doorsnee van ca. 8 mm. De boom heeft een voorkeur voor een goed doorlatende, wat vochtige en humeuze zandgrond. De boom verdraagt geen standplaats op de klei of op natte dichte gronden.

Sorbus aria

De Nederlandse naam is meelbes, en dat dankt de boom aan de eetbare, maar zeer melig smakende bessen. Deze boom is inheems in Midden- en Zuid-Europa en in Noord-Afrika. De soortnaam *aria* is Latijns voor dor of droog. De boom heeft een sterke voorkeur voor drogere en kalkrijke gronden en daarom zijn deze species en zijn CV's wel geschikt voor gebruik als straat- en laanboom in het stedelijk gebied. De langzaam groeiende makker wordt zo'n 15 meter hoog, met een breed piramidale tot breed ovale kroon. De boom vertakt van nature vrij laag, waardoor het voor boomkwekers een bewerkelijke boom is om er een fatsoenlijke hoogstam van te kweken.

De boom heeft grote enkelvoudige bladeren, bij uitlopen lichtgroen en later glanzend donkergroen, breed ovaal tot rond van vorm, 10-14 cm lang en 6-8 cm breed met een viltige, wittehaarde onderzijde en een scherp getande bladrand. Het blad verkleurt slechts gedeeltelijk geel in de herfst en blijft lang aan de boom hangen. De bloeiwijze is redelijk klein in verhouding tot de boom, tot ca. 10 cm doorsnede, met witte bloemen. De vruchten zijn talrijk en oranje van kleur. De boom is helaas gevoelig voor bacterievuur.

Er is een vijftal CV's van deze boom, waarvan er drie verhardingen goed verdragen. Ik zal ze u alle drie voorstellen, in het kader van biodiversiteit binnen één soort.

Sorbus aria 'Gigantea'

De CV-naam betekent 'reusachtig', wat slaat op het beduidend grotere blad van deze makker dan

de soort. De boom is in 1953 door boomkweker Jacques Lombarts geselecteerd uit een partij zaailingen. Het is een snelgroeiende boom, de snelste van alle *aria*'s, tot wel 14 meter hoog met een breed piramidale kroon. Het blad is erg groot, tot wel 25 cm lengte en 15 cm breed en aan de korte twijgen beduidend kleiner. Het blad is aan beide zijden witviltig behaard. Verder als de soort qua kleurtjes en tandjes. De vruchten zijn opvallend in tuilen, oranjegeel tot bruinig van kleur en hangen slechts een of twee weken aan de boom. Een geweldige boom ('*tjonge jonge, hoor mij nou!!*') die vanwege zijn diepgaande wortelgestel prima in verhardingen gedijt.

Sorbus aria 'Majestica'

De kleinste van de drie en de oudste, deze selectie uit Frankrijk (1858) met een compacte en breed piramidale kroon. De boom wordt in cultuur ca. 10 meter hoog, maar heeft grotere bladeren dan de soort en zijn bovengenoemde broer. En het blad is meer wit aan de onderzijde en later groen-wit dan zijn broer; de vruchten zijn donker oranje van kleur en deze makker is even vatbaar voor bacterievuur.

Sorbus x arnoldiana

De eerste hybride van dit deel van het feuilleton. Deze boom is in 1907 ontstaan in het Arnold Arboretum (vandaar de soortnaam *arnoldiana*) en voor het eerst beschreven in 1920. De boom is ontstaan uit een kruising tussen *Sorbus aucuparia* x *Sorbus discolor*. Bijzonder is dat deze boom niet in cultuur

Sorbus aria blad en bloeiwijze.

gebracht is, maar als een soort voorbeeldmoederboom ging fungeren die door andere plantenkruisers gebruikt werd om nieuwe species te 'maken'. Een bekende Nederlander hierbij is de genoemde Jacques Lombarts van de gelijknamige kwekerij, die in de jaren 50 van de vorige eeuw ook aan het klooiën was met deze kruisingsouders. Er ontstond hierbij een 20-tal volledig geveerde makkers met verschillende kleuren vruchten: bloedrood, wit, geel-abrikoos, zalm, koperkleurig, goudgeel, oudroze etc. De meeste van deze Lombarts-hybriden hebben het (gelukkig) niet gehaald. Een paar andere, waaronder de volgende, wel:

Sorbus x arnoldiana 'Golden Wonder'

Sinds 1950 in cultuur, deze snelgroeïende boom met breed piramidale kroon en wel tot 12-13 meter hoog opgroeïend. Het blad is mooi donkergroen en vrij groot, tot 20 cm lang met 9-21 deelblaadjes, met een bladrand die vanaf de top gezien voor tweederde grof getand is en aan een donkerrode bladsteel hangt. De boom heeft een prachtige lichtgeel tot oranje-rode herfstkleur. De vruchten zijn langwerpïg, okergeel van kleur en hangen in grote trossen. Een uitstekende boom voor in brede grasstroken.

Sorbus aucuparia

De gewone lijsterbes komt vrijwel in heel Europa in het wild voor. Inheems noemen we dat, of autochtoon, voor de liefhebbers. De soortnaam *aucuparia* betekent letterlijk 'vogelvangst', vandaar de Nederlandse naam lijsterbes, de Duitse benaming *Vogelbeere* en het Franse *sorbier des*

oiseleurs. De boom wordt 10-14 meter hoog met een breed eironde kroon als eindbeeld. De kroon begint meestal smal en wordt later eirond. Door de enorme hoeveelheden bessen aan de takken hangen deze sterk uit, waardoor de boom zelfs gewoon rond wordt qua kroon. Na de vruchtval veren de takken slechts gedeeltelijk terug, omdat de boom zichzelf wil beschermen tegen takbreuk als de volgende lading bessen een feit wordt. De stamschors is glad en lichtgrijs van kleur. Op latere leeftijd wordt afschilferende schors gevormd, waardoor een fraai beeld ontstaat van verschillende tinten. De twijgen zijn lichtbruin, bezet met lenticellen en vrij soepel. Het oneven geveerde blad tot wel 20 cm lang bestaat uit 9-21 langwerpïge blaadjes met een grof gezaagde bladrand. De bladkleur is mat donkergroen. Het grootste blad bestaat dus uit 10 jukken met 2 blaadjes elk en een topblad. De boom heeft een schitterende herfstkleur van geel tot oranje-rood, afhankelijk van de standplaats. Vrijwel gelijktijdig met de herfstverkleuring verschijnen de oranje tot rode vruchten in giga-aantallen aan de boom, zo veel dat er zelfs takken uit breken onder het gewicht van de bessen. Lijsterbessen zijn bodemvaag, dat wil zeggen dat ze op vrijwel iedere grond goed tot zeer goed gedijen. Zelfs op droge, arme zandgronden groeit de lijsterbes. Dat wil niet zeggen dat de boom ook in verhardingen goed toepasbaar is, want dat is absoluut niet zo. Dus, vrienden, nooit bomen van de soort in de verharding aanplanten. Een aantal redelijk goede CV's is geselecteerd op die toepassing en van de 28 CV's is een var. *edulis* stel ik u er een aantal voor.

Sorbus aucuparia var. *edulis*

Deze Duitse selectie uit 1810 is in het wild gevonden in het Altwater-gebergte in Moldavië boven 800 meter hoogte, vandaar een var. met afwijkende kenmerken van de soort. De boom is in cultuur gebracht door Baumschule Späth, de grootste boomkwekerij ooit in Europa. Deze firma is in 1720 opgericht door de familie Späth, waarbij de opeenvolgende eigenaren stuk voor stuk botanici waren, met als absolute topper Ludwig Späth. Deze wereldberoemde boomkwekerij lag in de buurt van Berlijn en was in de toptijd ca. 2500 ha groot. Na de Tweede Wereldoorlog werd deze door het IJzeren Gordijn opgesplitst, waarbij het overgrote deel in Oost-Duitsland kwam te liggen. De kwekerij in het Westen is uiteindelijk omstreeks 1967 definitief gesloten. Het is een van de hoogst groeiende species in het geslacht, tot 14-16 meter hoog, met schuin opgaande takken die aan de einden overhangen. De boom vormt een open en ijle kroon. De bladeren zijn dofgroen van kleur, de jukken langs de bladsteel staan ver uit elkaar en zijn lang en smal, waardoor de ijle kroon ontstaat. De vruchten zijn tamelijk groot, tot 10 mm en hangen in grote tuilen bijeen. De vrucht is goed eetbaar, maar tamelijk zuur. Het is een heel mooie parkboom, maar ook zeker een goede en forse straat- en laanboom, die door de ijle kroon goed toepasbaar is in de stad.

Sorbus aucuparia 'Fastigiata'

Een Engelse selectie uit 1838, die langzaam groeit en een zeer compacte en breed zuilvormige kroon vormt. De boom maakt opvallend zware en dikke takken, wat aandacht vraagt in de teelt en bij het opkronen van de boom. De meesten onder u kunnen zich hopelijk uit vorige delen van het feuilleton nog wel herinneren wat de term 'Fastigiata' inhoudt. De bladeren zijn grof, zeker tegen het licht van de soort en opvallend donkergroen van kleur. De vruchten zijn erg groot, tot 12-13 mm en dieprood van kleur in enorme tuilen; de bessen blijven lang hangen. Misschien wel te groot voor de meeste vogels! De boom is als hoogstam prima geschikt als laanboom in de smallere profielen en wordt het beste veredeld op een *Sorbus intermedia*. Als klein boompje ook reuze geschikt in de kantoor- of daktuin en vanwege de sierwaarde een verrijking van de privétuin.

Sorbus aucuparia 'Wettra'

Een nieuwe Zweedse selectie met een recht opgaande groeivijze tot 12 meter hoog. Deze

Sorbus aucuparia blad en vrucht.

gezonde boom heeft een krachtige groei. Bladeren en blaadjes als de soort met een gele tot orangerode herfstkleur en een overdaad aan bessen die fraai rood van kleur zijn, in grote tuilen. Vanwege zijn kroonvorm en zijn beperkte groei-eisen goed toepasbaar in het stedelijk gebied.

Sorbus x 'Brigitta'

Brigitta is een hybride, genoemd naar de vrouw van de selecteur, Karl Evert Flinck uit Zweden. De 'x' tussen geslachtsnaam en CV-naam heb ik op persoonlijke titel toegevoegd aan deze verkeerde naamgeving; u kent mijn standpunt toch? Dit om kenbaar te maken dat het hier om een kruiskind gaat van onbekende ouders.

Vanaf 1980 wordt op de landbouwuniversiteit in Alnarp onderzoek gedaan naar o.a. verbeteringen in het sortiment voor Zweedse boomkwekers en voor eindgebruikers zoals gemeenten.

Mevrouw 'Brigitta' is een zeer gezonde boom tot 6-7 meter hoog, met weinig gevoeligheden voor ziekten. Ze heeft een opgaande groeiwijze met sterk opgaande takken die een compacte smal eivormige kroon vormen. Het blad is blauwgroen en de vruchten zijn geel en in grote aantallen aanwezig in redelijk grote tuilen. Echt een klein makkertje dat ook goed in verhardingen groeit.

Sorbus commixta 'Belmonte'

Deze Nederlandse selectie van de Japanse lijsterbes is ontstaan in het Arboretum Belmonte in Wageningen. De boom wordt ca. 8 meter en een beetje hoog, en heeft een eivormige en zeer compacte kroon. De stamschors is zilver-

grijs met bruine lenticellen, eerst bijzonder glad, later gegroefd, en de twijgen zijn olijfgroen. Een mooie combinatie in de winterperiode!

Het blad is oneven geveerd met 5-6 bladjuken en een topblad; de blaadjes zijn langwerpig en getand met naar boven gekrulde bladranden. Het blad is aan de bovenzijde glanzend donkergroen en aan de onderzijde blauwig groen. De bloemen zijn wit in tuilen van 10-15 cm lengte en de kleine vruchten glimmend orangerood tot bruinrood. Een mooie combinatie met een orangerode herfstkleur. De boom is toepasbaar als straat- en laanboom, want hij/zij kan droogte goed verdragen. Goede standplaatsinrichting, en je hebt een prima boom voor 30 jaar. En dan, zoals bij vrijwel alle makkers uit de *Rosaceae*, opruimen en opnieuw beginnen.

Sorbus decora

Het natuurlijke verspreidingsgebied van deze makker is in Noord-Amerika, waar de boom deel uitmaakt van de gemengde loofhoutbossen, met name langs de randen van deze uitgestrekte wouden. Het is een boom met een breed eivormige kroon, een grijzige stam en olijfgroene tot roodbruine twijgen, afhankelijk van de zoninstraling. Het grote blad tot wel 25 cm lengte heeft 11-17 langwerpige deelblaadjes en een topblad en is blauwgroen van kleur. Straatboom voor kleinere profielen.

Sorbus ? 'Dodong'

Het door mij geplaatste vraagteken in de rasnaam van deze lijsterbes komt voort uit mijn ongenoegen dat een aantal taxonomen het niet eens zijn

over de soort waar de zaailingen in 1976 uit verzameld zijn op het eiland Ullung Do voor de kust van Korea. De een roept 't is een var. van *Sorbus commixta*, anderen zijn het daar niet eens mee en roepen wat anders. 'We weten het ff niet, het plantje moet een naam hebben, dus... dan maar geen soortnaam toevoegen en zondigen tegen Linnaeus, Gloeiende gloeiende ...' De makker is genoemd naar de havenplaats van het genoemde eiland. Het is een prachtige kleine boom, die met stevige opgaande takken een eironde kroon vormt en zo 10 meter hoog wordt. De grote geveerde bladeren tot 25 cm lengte heeft 11 tot 17, soms 21 stuks lancetvormige groene blaadjes die in de herfst fantastisch fraai naar felrood verkleuren en ook totaal verkleuren tot een grote vuurbal op een stammetje. Schitterend mooi. De bloemen zijn redelijk groot en wit van kleur en de kleine vruchten zijn peervormig en orangerood van kleur in grote tuilen hangend. Een hele goede aanvulling aan het sortiment, moet zich nog wel bewijzen in ons kleine landje daar de boom in de jeugdfase wat vorstschade kan oplopen waar de boom heel snel van herstelt.

Sorbus domestica

De Nederlandse naam van deze zeer bijzondere makker zou 'huisbes' kunnen zijn. De soortnaam *domestica* betekent namelijk 'bij het huis gekweekt'. De Duitse naam is *Speierling*. Dit is de bijzondere species die ik aan het begin van dit deel van het feuilleton beschreef als een lijsterbes met appels en peren. Er bestaan namelijk twee vars. van deze soort, de var. *pomifera* met appelvormige vruchten, en de var. *pyriformis* met peervormige vruchten. En dat is heel bijzonder, een besdragende boom met of appels of peren als vruchten. Naast de grote verschillen in vruchten zijn er nog enkele andere morfologische kenmerken die verschillen, zoals het aantal deelblaadjes. Bij de var. *pomifera* zijn het 6 of 7 jukken en een topblad; de var. *pyriformis* heeft 8-9 bladjuken en een topblad. Hierdoor is de kroon ook veel meer open bij de var. *pomifera*, veel minder blad per m², en dat zie je pas echt goed als er twee exemplaren van groot formaat naast elkaar staan. De enige plek die uw schrijver kent waar dat daadwerkelijk aan de orde is, is in het centrale stadspark van Wiesbaden. Hier staan twee exemplaren naast elkaar, ca. 17-18 meter hoog en door een verstandig mens zo geplant dat de verschillende kenmerken tussen de twee vars duidelijk zichtbaar zijn.

De twee vars. van *Sorbus domestica* zijn langzaam groeiende, grote bomen tot wel 20 meter

Sorbus commixta

hoog met een eironde tot later bolronde kroon. De boom kan enorm oud worden en is vanwege zijn bijzondere vruchten al eeuwenlang in cultuur. Zijn verspreidingsgebied ligt in Zuid-Europa, Noord-Afrika en Klein-Azië. De vruchten worden gebruikt voor de bereiding van cider, een alcoholische drank gemaakt van vruchtensap. In het verspreidingsgebied, maar ook in Duitsland en Oostenrijk, zie je regelmatig kleine glazen flesjes in de bomen hangen waarin een klein trosje appeltjes of peertjes groeit. Dan worden de flesjes geoogst en wordt er appel- of perencider aan de fles toegevoegd. Een leuk gezicht, wat ook met groter groeiende peren, appels, pruimen en kersen gedaan wordt. *'Hoe krijgen ze zo'n peer als een Conferéce in zo'n klein flesje' is een vaak gehoorde kreet.*

De stamschors en de gesteltakken zijn in de prille jeugdfase glad en lichtgrijs van kleur, maar al snel vormen zich de diepgegroefde schorsplaten, zoals bij oude perenbomen. De hele habitus lijkt wel wat op zo'n hoogstampeer. Het blad is donkergroen met een dubbel gezaagde bladrand, ovaal en tot 8 cm lang met een gele tot geeloranje herfstkleur. De bloemen zijn zuiver wit in viltig behaarde tuilen met een diameter van 12-14 cm. Het appelvruchtje is 2-3 cm lang, het perenvruchtje 3-4 cm lang, beide geelgroen van kleur met een rode gloed aan de zonnzijde. De boom levert keihard en kostbaar hout, dat o.a. in de duurste meubels, messenhandvatten en geweerkolven gebruikt wordt. Houtprijzen voor goed gedroogd en *dosse* gezaagd hout lopen op tot € 16.000,- per m³. Een groot nadeel van deze bijzondere boom is de gevoeligheid voor kanker.

Sorbus hupehensis 'November Pink'

Het natuurlijke verspreidingsgebied van deze makker ligt in Midden- en West-China, in de provincie Hubei, of, zoals de Chinezen het zelf uitspreken, Hupei. Veel bomen uit deze regio, die door bomenzoekers als E. Wilson, G. Forrest, A. David en anderen gevonden werden, dragen de soortnaam *hupehensis*. Ook mijn eigen *Malus hupehensis 'Arie Mauritz'* komt van oorsprong uit deze regio. Opvallend is dat voor veel bomen uit deze regio geldt dat het goed groeiende en vooral gezonde bomen zijn. Zo ook deze *Sorbus*, die weinig vatbaar is voor de nare ziekten en aantastingen die zijn andere familieleden wel teisteren.

De selectie 'November Pink' is in 1963 geselecteerd door H.J. Grootendorst uit Boskoop, van de roemruchte familie boomkwekers, F.J. Grootendorst & Zonen, met grote botanische kennis, en die door de decennia heen veel nieuwe selecties van bomen, heesters en rozen in cultuur heeft gebracht. Uw schrijver heeft tijdens zijn studie in Boskoop ook sortimentskennis gekregen van een van de telgen uit deze familie, Herman ('de Baard') Grootendorst. Wat een kennis, wat een passie, en wat een fantastische leraar die zijn eigen passie zo goed kon overdragen op zijn studenten.

De boom heeft een steil opgaande los vertakte kroon en is uiteindelijk ovaal rond. Het is een kleine boom tot een meter of 8-9, met grote grijsgoene bladeren die in het najaar tot diep purperrood verkleuren. De vruchten zijn niet bijzonder groot, maar wel bijzonder qua kleur, namelijk

eerst bleek rozewit met rode puntjes, verkleurend naar geheel egaal lichtroze.

De boom is weinig in cultuur en dat is jammer, want het is een goed toepasbare boom. *'Onbekend blijkt maar weer eens onbemind'.*

Sorbus x incana

Een heel goede straatboom! Laat ik daar eens mee beginnen. Dat bent u niet van mij gewend, hè? *Sorbus x incana* is een hybride tussen *Sorbus aria* en *Sorbus torminalis*. Het hybride-teken, het x-je, heeft uw schrijver er weer zelf tussen geplakt. Deze Zweedse makker is een redelijke nieuwkomer in cultuur, maar bestaat al sinds 1832. De boom is geselecteerd in de botanische tuin van Uppsala. De originele boom was na ruim 40 jaar slechts 7 meter hoog en nog geen 3 meter breed. Een heel rustige groeier die zijn maat kent, met een sterke *central leader* en uiteindelijk een smal-piramidale kroon.

Het is een geweldig gezonde boom, met donkergrijsgroen enkelvoudig blad met diepliggende nerven, waardoor de bovenzijde ruw aanvoelt. De bladrand van het ovaalronde blad is scherp getand. Het is een wat sobere boom met geen uitbundige bloeiwijze en beperkte vruchtdracht. Dat kan dus ook heel positief zijn.

Voor deze boom geldt zeker *'onbekend maakt onbemind'*. En dat is heel jammer, want het is een prima straat- en laanboom in de kleinere profielen, weinig onderhoud, verdraagt zeewind, weinig ziekten, dus... *aanplanten die makkers!*

Sorbus intermedia

'Zweedse meelbes' is de Nederlandse naam. Behalve dat het een redelijk goede tot goede boom is, afhankelijk van de CV, is het een goede onderstam voor veel lijsterbessen.

Deze Zuid-Zweedse species vormt middelgrote bomen tot ca. 15 meter hoog en 6-7 meter breed, met een breed eironde tot later een ronde kroon. Het is een redelijk langzame groeier met een redelijk doorgaande harttak en een dichte vertakking. De stamschors is eerst glad en zwartgrijs van kleur en wordt op latere leeftijd mooi gegroefd. Het donkergroene en licht glanzende, eivormige blad is 6-10 cm met aan beide zijden 5-9 lobben. De onderzijde is witviltig en de herfstkleur is geel tot oranjegeel, afhankelijk van de standplaats. De witte bloemen staan in grote tuilen van 10-12 cm doorsnede en verspreiden een typische geur. De vruchten zijn eivormig tot rond, 10-12 mm in doorsnede en oranje-rood van kleur. De boom is tetraploid (*weet u het nog??*) en het is een heel goede straat- en laanboom die

Sorbus torminalis blad en vruchten.

zowel wind als droogte, maar ook verhardingen heel goed verdraagt. In Scandinavië wordt de boom veel als windscherm aangeplant. De boom is resistent tegen bacterievuur. *Sorbus intermedia* is ook een heel goede onderstam, mogelijk zelfs de beste, voor heel veel lijsterbessen.

Sorbus latifolia

De Nederlandse naam is breedbladige meelbes. Mij zegt het weinig, maar ja, het hoort er een beetje bij in dit geval. De soortnaam *latifolia* betekent met brede bladeren. 'En dan klopt het weer aardig, of niet soms?' Deze Duitse selectie uit 1860 is een sterk groeiende breed piramidale boom, met een opvallend symmetrische kroon tot 14-15 meter hoog. En het is geen hybride van *Sorbus aria* x *Sorbus torminalis*, zoals nogal eens in de geschriften vermeld staat, zo hier en daar. Het is een eigenstandige soort. De stamschors is glad en grijs en de jonge twijgen zijn gelukkig roodbruin van kleur, met een witte beharing; anders wordt het een beetje... Het breed eironde tot bijna ronde blad is leerachtig en glimmend donkergroen, 6-12 cm lang/breed, en de onderzijde is viltig en geel-grijs van kleur. De ondiep gelobde bladrand is gezaagd. Eind mei vormen zich de bloemtuilen met de crème witte bloemen. De bessen zijn redelijk groot tot 1,5 cm in doorsnede, zeer talrijk en oranjegeel tot roodbruin van kleur. De boom kan heel goed tegen industriële vervuiling en groeit goed in verhardingen. Een prima boom voor in de stad, en zeker ook op industrieterreinen.

Sorbus thibetica 'John Mitchell'

Deze toch wel onbekende Chinese meelbes is in 1934 door plantenjager Frank Kingdon-Ward in Engeland geïntroduceerd, en snel daarop is de boom in cultuur gekomen in Europa. De CV ontleent zijn naam aan zijn werkgever, John Mitchell, van de gelijknamige boomkwekerij in Berkley. Het zijn middelgrote tot grote bomen, zo rond 20 meter hoog, voor een lijsterbes niet zo gebruikelijk, met een opgaande groeiwijze en via ovaal tot zelfs ronde kroon. De stamschors is glad en donkergrijs/zwart en op latere leeftijd afschilferend. De jonge twijgen zijn groen en zacht behaard en het tweejarige hout is later bruinrood van kleur en kaal. Het opvallend grote blad is breed eirond tot rond donkergroen en witviltig behaard. De onderzijde van het blad is zilvergrijs en die kleur wordt behouden tot de bladval. De bloemen staan in lang-gesteelde en opgerichte tuilen van 7-15 stuks crème witte bloemen, die gevolgd worden door de ellipsvormige grote vruchten,

tot 2 cm in doorsnede die van oranje-rood naar bruinrood verkleuren. Een heel goede straat- en laanboom, die weinig specifieke eisen aan de grond en standplaats stelt. Helaas erg weinig in cultuur, dus zoeken met een lampje!

Sorbus x thuringiaca 'Fastigiata'

De Nederlandse naam voor deze lijsterbes is bastaardmeelbes. Deze species, de bastaard, is gevonden in Thüringen in Duitsland in 1773. De selectie 'Fastigiata' is ontstaan in Engeland in 1907. 'Dat kan je je nauwelijks voorstellen hé, dat er na ruim 100 jaar pielen en klootviolen in een soort er toch weer iemand ergens roept, 'ik ga eens wat met bastaard meelbes doen, vermeerderen, planten, selecteren, ik zie wel wat er van komt.' Gelukkig dat dit soort mensen bestonden, bestaan en altijd zullen blijven bestaan. Want die fascinatie voor botanie zal altijd mensen blijven trekken; dat is al 5000 jaar zo en dat blijft zo.

De boom is ontstaan uit een kruising tussen *Sorbus aria* x *Sorbus aucuparia*. Het is een kleine boom, 8-10 meter hoog met compacte, ovale of eironde kroon die later vrijwel rond wordt. In de jeugdfase is de kroon slank kegelvormig. Het blad is 7-15 cm lang en heeft 1-4 paar losse smalle ellipsvormige deelblaadjes en een groot, afnemend gelobd topblad. Het groene blad is aan de onderzijde grijs behaard. De bloemtuilen hebben weer een doorsnede van 10-12 cm met veel witte bloemen; de ronde roodglanzende vruchten zijn talrijk aanwezig en 1,1-1,5 cm in doorsnede. Deze makker stelt niet veel eisen aan de standplaats; maar niet in de wind zetten, want daar heeft deze hummes een pesthekel aan.

Er zijn nog een stuk of 6-8 CV's van deze *Sorbus* bekend. Voor vrijwel allemaal zijn geen echt steekhoudende argumenten waarom deze species het verdient opgenomen te worden in de analen der Botanie.

Sorbus torminalis

De Nederlandse naam is elsbes en u kunt zelf wel raden waarom. Het natuurlijke verspreidingsgebied ligt in Europa, Klein-Azië en Noord-Afrika. De boom wordt 10-14 meter hoog met een gesloten eironde kroon. In de jeugdfase, de eerste 20 jaar, is het een snelgroeiende boom, daarna veel meer gematigde groei. De stamschors is grijsbruin met groene vleugjes en later iets ruw gegroefd. Het blad is redelijk groot en lijkt wat op esdoorn, met diepe lobben en een grof getande bladrand. De herfstkleur is geeloranje tot roodbruin. De bloeiwijze is middelgroot, in

uiltig behaarde tuilen met witte bloemen. De vruchten lijken wat op die van een els, vandaar de Nederlandse naam. Een sterke boom die ook goed toepasbaar is in de stad, daar hij verhardingen verdraagt.

Afsluitend

Lijsterbessen, een geslacht dat tegenstrijdige gevoelens bij uw schrijver oproept. Ik begon er al mee, en dat gevoel blijft, ook bij het afsluiten van het feuilleton. De slogan 'opstoken die bende, maar de uitzonderingen maken veel goed' is en blijft een goede slotzin, na dit grote deel over een van de kinderen der *Rosaceae*'n. Er bestaat een aantal goede bomen, en zelfs een paar hele goede vertegenwoordigers, die prima in verhardingen gedijt. Lijsterbessen vragen om aandacht bij aanplant, zowel qua sortimentskeuze als bij de voorbereiding van de standplaats, geënt op de wensen en verlangens van de gekozen species. Als je die geeft bij aanplant, met een verstandige maatvoering en alles daarbij, dan kan je een succesvolle aanplant realiseren voor de komende 30-35 jaar. Voor de aftakelfase van de bomen begint, moet je zorgen voor planmatige vervanging van deze jongens; dan heb je er weinig pijn aan. Succes ermee; dan wordt het wederom genieten van de sierwaarde die elke lijsterbes je biedt.

Groet,

DGA Mauritz Adviseurs & Taxateurs BV

Stuur of twitter dit artikel door!

Scan of ga naar:

www.boomzorg.nl/artikel.asp?id=19-4669